

щотижневих базарів. Призначалися місця та час проведення торгівельних днів. Щорічні базари були обов'язковим атрибутом торгівельного життя. Їх кількість обумовлювалась потребами міста. Брати участь у торгівлі мали право всі верстви населення в залежності від розподілу на групи.

Окремі категорії населення міста (іменні громадяни та купці перших двох гільдій) отримали право мати промислові заклади. Інші верстви населення мали змогу займатись дрібними промислами та рукоділлями. Цеховий устав регламентував якість продукції та умови роботи.

Грамота надала право економічної ініціативи містам, відокремивши їх від інших населених пунктів Російської імперії, та створила сприятливі умови для їх подальшого економічного розвитку.

Джерела та література

1. Багалій Д.І. Заселення Південної України (Запоріжжя й Новоросійського краю) і перші початки її культурного розвитку. – Херсон, 1920.
2. Григорьев В. Реформа местного самоуправления при Екатерине II (Учреждение о губерниях 7 ноября 1775 года). – СПб, 1910.
3. Дитятин И. Устройство управления городов России. – СПб., 1875.
4. Российское законодательство X-XX веков: В 9 томах. – М., 1987. – Т. 5.
5. Ковальченко И.Д. Источниковедение истории СССР. – М., 1981.
6. Кизеветтер А.А. Из истории законодательства России XVII-XIX веков. – Ростов-на-Дону, 1904.
7. Каштанов С.М. Очерки русской дипломатики. – М., 1970.
8. Введенский А. Лекции по документальному источниковедению. – К., 1963.
9. Источниковедение: Теория. Метод российской истории: Учебное пособие / И.Н. Данилевский, В.В. Набоков, О.М. Медушевская, М.Ф. Румянцева. – М., 1998.
10. Литвак Б.Г. Очерки источниковедения массовой документации XIX – начала XX веков. – М., 1979.
11. Бойко А.В. Джерела з соціально-економічної історії Південної України останньої чверті XVIII століття: автореферат д. і. н. 07.00.06. / Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. – К., 2001.
12. Плошинский Л.О. Городское и среднее состояние Русского народа, в его историческом развитии, от начала Руси до новейших времен. – СПб., 1852.
13. Полное собрание законов Российской империи (ПСЗР). – СПб., 1830. – Т. XXV.
14. Полное собрание законов Российской империи – СПб., 1830. – Т. XXVI.
15. Чистяков О.И. Законодательство о правовом положении населения. / Российское законодательство X-XX веков: В 9 томах. – М., 1987. – Т. 5.

SUMMARY

“Bill of rights and profits of cities of Russian Empire” as a primary source of social and economic history of the Southern Ukraine’s cities of the last quarter of the 18 – the first part of the 19 century. The work deals with analysis of “Bill of rights and profits of cities of Russian Empire”, the law, which was signed in 1785 and regulated organization and activity of urban selfgovernment. The legislative act established rights and duties of various groups of urban population, and stimulated economic development of cities of the Southern Ukraine.

І.І. Лиман

ДУХОВНА ТА СВІТСЬКА ВЛАДА В СТАВЛЕННІ ДО ХРЕЩЕННЯ ЄВРЕЇВ (на матеріалах Херсонського духовного правління кінця XVIII – першої половини XIX ст.)

Серед багатьох напрямків діяльності як духовної, так і світської влади на півдні України наприкінці XVIII – першій половині XIX ст. участь у процедурі навернення на православ'я представників інших конфесій відігравала далеко не останню роль. Зокрема, чимала увага приділялась хрещенню євреїв.

Протягом періоду, що розглядається, процедура зміни іудеями віри зазнавала ряд змін, які ускладнювали її. З огляду на те, що аналогічні тенденції спостерігалися і в інших сферах діяльності бюрократичного апарату Російської імперії, це не викликає подиву.

Наприкінці XVIII – на початку XIX ст. рішення про хрещення приймалося на рівні духовного правління. Саме туди повинна була звертатись особа, яка мала намір змінити віросповідання. Присутні правління по розгляді “Прошення” віддавали розпорядження єпархіальному священику про наставлення іудея в православній вірі та хрещення, після чого священик мав рапортувати правлінню про дату хрещення, ім’я, яке отримав ренегат, та відомості про хрещеного батька чи матір. Після отримання відповідного рапорту духовне правління доводило до відома духовної консисторії інформацію про обставини справи [2.-Спр.325.-Арк.1,2; Спр.326.-Арк.2; Спр.329.-Арк.1-3; Спр.339.-Арк.1-3; Спр.397.-Арк.1-4; Спр.470; Спр.592.-Арк.1-3; Спр.628.-Арк.1-8; Спр.706.-Арк.1-5; Спр.860.-Арк.1-4]. Серед документів 1803-1804 рр. зустрічаємо справу про звернення єврея з «Прошенням» не до духовного правління, а до єпархіального керівництва [2.-Спр.547]. Втім, це було виключення, і в справах наступних років консисторії лише повідомлялось про факт хрещення як такий, що вже відбувся. Зміни в існуючий порядок були внесені в 1811 р. Про них згадується, зокрема, в листі херсонського міського магістрату Херсонському духовному правлінню, датованому 22 грудня 1831 р.: «Як із справи цієї видно, що Катеринославська духовна консисторія на вимогу колишньої контори опікунства Новоросійських іноземних поселенців предписала у вересні місяці 1811 р. всім духовним правлінням і благочинним, таким, які в безпосередньому підпорядкуванні їй перебувають, щоб євреї-землероби, які бажають бути хрещеними в православній грекоросійського сповідання вірі, без відома і дозволу їх керівництва, а також і без представлення від них письмових свідчень не вводились в неї, то в Херсонське духовне правління повідомити з тим, щоб благоволило зробити по справах довідку, і якщо в них вищеписане Катеринославської консисторії предписання є, то з нього довідкову копію прислати в цей магістрат» [2.-Спр.1763.-Арк.1.-1 зв.]. Згадка про це ж рішення консисторії є і в указі самого єпархіального керівництва Херсонському духовному правлінню від 19 травня 1830 р. [2.-Спр.1758.-Арк.9.-9 зв.]. Згідно з довідками, наведеними правлінням, указ консисторії був датований 29 вересня 1811 р. і наказував «перебуваючим у відомстві цього правління священикам суворо підтвердити з підписками, щоб вони таких, які з’являються до них євреїв з проханням про введення в православну грекоросійського сповідання віру ні в якому разі до того не приступали без відома і дозволу цивільного керівництва, від якого такі євреї кожен по відомству своєму повинен мати свідоцтво, що він на хрещення його не має ніякої перешкоди і сумніву» [2.-Спр.1025.-Арк.2, 9]. З огляду на таке розпорядження єпархіального керівництва, відтепер протягом всього періоду, що розглядається, отримання письмової інформації про відсутність перешкод для хрещення було невід’ємною умовою проведення процедури навернення на православ’я. В переважній більшості документів а ні в зверненнях духовенства до світської влади, а ні у відповідях останньої не конкретизується, які саме перешкоди маються на увазі. Передбачалось, що обом сторонам відомо, про що йде мова. Більш детальну інформацію знаходимо лише в деяких справах. Зокрема, в зверненні духовного правління до херсонської міської поліції в 1812 р. міститься вимога “аби...зробивши з ким треба розгляд, чи немає перешкоди для хрещення вказаного єврея хлопчика Юдки, чи точно він з самого малолітства знаходиться в Херсоні і чи не записаний в якому-небудь званні, да і чи немає на ньому якого казенного стягнення” [2.-Спр.1030.-Арк.2 зв.].

До духовного правління міг звернутись не лише сам потенційний ренегат. В ряді випадків це робилось через установи, у відомі яких перебували євреї, зокрема,

через міську поліцію. Саме туди з'являлись бажаючі хреститись, і духовному правлінню повідомлялось про необхідність вчинити з такою особою "по законах". В ряді листів в цьому ж повідомленні містилась і згадка про відсутність перешкод для хрещення. В інших випадках єврею від поліції давалось відповідне свідоцтво [2.-Спр.1080.-Арк.1]. Більш того, в деяких указах духовного правління від священників вимагалось отримати таке свідоцтво перед хрещенням. Втім, на практиці навіть при відсутності свідоцтва сам лист світської влади розцінювався духовним правлінням як свідчення відсутності таких перешкод. Зокрема, указ Херсонського духовного правління протоієрею Різдвобогородицької церкви м. Миколаєва Даміану Варницькому формувався так: "Визначено: оскільки із представленого відношення миколаївської міської поліції видно, що зазначений євреїн Хаїм Соломонов по висловленому ним бажанню приєднатись до християнської віри, і згідно з розпорядженням Його Високопревосходительства господина віце-адмірала Миколаївського і Севастопольського військового губернатора і різних орденів кавалера Миколи Львовича Язикова, отже на підставі розпоряджень Катеринославської духовної консисторії і немає перешкод для охрещення його, Соломонова" [2.-Спр.1072.-Арк.3].

Необхідність отримання свідоцтв була підтверджена в указі Катеринославської духовної консисторії, що вийшов по рішенню Іова, архієпископа Катеринославського, Херсонського і Таврійського від 4 липня 1817 р.; крім того, указ запроваджував і нові вимоги: "Указом...повсюди приписано: щоб нікого з іновірців, а тим більше з євреїв не приєднувати і не хрестити, доки не отримають на те письмове свідоцтво з присутнього місця або від поліції, що бажаючі приєднатись або хреститись, по-перше, вони присягали залишитись назавжди в Росії, а по-друге, що немає ніякого сумніву бути йому православним, а коли які хрестяться, негайно відправити їх до цивільного уряду для обрання роду життя і причислення до місця" [2.-Спр.1478.-Арк.2].

Незважаючи на згадані нововведення, консисторія і надалі, зазвичай, залишалась осторонь вирішення справ про хрещення євреїв і лише отримувала повідомлення про факт поповнення лав православних парафіян. На дотриманні підлеглим духовенством такого порядку наполягало саме духове правління. В 1826 р. миколаївський протоієрей Стефан Наумов в рапорті про бажаючого хреститись Іцка Пешка згадав, що повідомив про цю справу не лише Херсонському духовному правлінню, але і Катеринославській духовній консисторії. З цього приводу правління в указі Наумову зазначило, що в консисторію "для одного лише утруднення не слід було б вам і входити з власним донесенням, маючи на увазі ближче керівництво" [2.-Спр.1689.-Арк.11]. Відмітимо, що в цій справі консисторія не самоусунулась від її розгляду, і видала стосовно Пешка указ фактично того ж змісту, який зазвичай містився в справах про хрещення євреїв, що підписувались духовним правлінням.

Але через кілька років за рішенням центральної російської влади єпархіальне керівництво вже було зобов'язане брати безпосередню участь у розгляді справ євреїв, які мали намір змінити віру. В 1841 р. з приводу справи про хрещення Мотія Кана духовне правління згадувало указ Святішого Синоду від 1831 р., згідно з яким кожен єврей, який шукав хрещення, був повинен подати від себе прохання єпархіальному архієрею, представляючи разом з тим і документи, які б підтверджували відсутність перешкод [2.-Спр.1976.-Арк.2].

Указ Синоду дотримувався керівництвом єпархії, і виключень з огляду на особу, яка зверталась з клопотанням за єврея, не робилось. Так, в 1835 р. на ім'я Гавриїла, архієпископа Катеринославського, Херсонського і Таврійського надійшло прохання Михайла Деклеїна, засідателя Південного узбережжя Криму. Останній клопотав про хрещення Соломона Вольфтевелевича, який мешкав у Ялті і просив його представити архієпископу лист про намір змінити віру. На листі Деклеїна Гавриїл

наклав резолюцію: “Має негайно консисторія об’явити г. засідателю, що для цих випадків існує особливий законний встановлений порядок, від якого відступати вже й не можна” [1.-Спр.34.-Арк.22].

Приблизно з цього ж часу в процедурі, яка передувала хрещенню, з’являється ще один етап. Якщо раніше духовне правління по отриманні прохання про зміну віри і підтвердження світської влади про відсутність перешкод давало парафіяльному священику розпорядження “наставити.., хрестити.., доповісти”, то тепер випробування потенційного ренегата покладалось саме на духовне правління. Типовими стають розпорядження єпархіального керівництва на зразок: “Правлінню духовному предписати, аби воно знеслось з міською поліцією про безперешкодність цьому євреїну освятитись святим хрещенням во Христа, і його самого євреїна доручило би священнослужителю для навчання догматам святої віри нашої і для випробування внутрішнього і непримушеного його до прийняття віри спонукання. І коли відкриється безперешкодність, равно і непримушеність, то правління, повторивши випробування в присутствії своєму, і розпорядилось би про саме хрещення” [1.-Спр.34.-Арк.52]. В документах 40-х років до вищезгаданих процедур додається і повторне знесення з єпархіальним архієреєм безпосередньо перед хрещенням: «Для вивчення догматів православної віри, потрібним молитвам і християнському благочестю, доручити таку, яка наvertsється на християнство єврею...священнику.., з тим, щоб по достатньому наставленню і утвердженню у вченні нашої православної віри, вона вислана була їм при рапорті в Херсонське духове правління для випробування, а правління, випробувавши її, має про те доповісти Його Високопреосвященству із проханням на освічення святим хрещенням дозвіл» [2.-Спр.1963.-Арк.1 зв., 9].

З кінця 20-х років змінюються і вимоги щодо хрещених батька і матері. До цього часу і в розпорядженнях духовного правління, і в звітах парафіяльних священиків, і в метричних книгах фігурував один хрещений при кожному хрещенні. Відтепер у всіх згаданих документах мова ведеться вже про двох осіб, і зазначаються імена як хрещеного батька, так і хрещеної матері.

Поступове ускладнення процедури отримання дозволу на хрещення євреїв не могло не відбитись на термінах, які проходили від подання прохання до здійснення самого обряду. Переважна більшість справ, що велася до 1811 р., завершувалась дуже швидко. Непоодинокими були випадки, коли навернення відбувалось в той же день, коли єврей подавав «Прошеніє» до духовного правління. В більшості ж справ єврей хрестився протягом 2-4 днів після звернення до духовної влади. І це при тому, що в цей період вже діяла вимога хрестити лише після наставлення в догматах віри і вивчення основних молитов. Оскільки з 1811 р. в розгляді справи безпосередньо брали участь установи, у відомстві яких знаходились євреї, то відтепер розгляд справ затягувався на час, доки не надходив дозвіл від цих світських установ. Крім того, хоча і продовжували траплятись випадки дуже оперативного хрещення священиком після отримання розпорядження духовного правління, в більшості справ це затягувалось на один-два тижні. Зміни, які були запроваджені в 30-х роках, ще більше затягнули розгляд справ, оскільки зносили з єпархіальним керівництвом, а пізніше і необхідність направлення єврея на випробування до духовного правління потребували чимало часу.

Незважаючи на обставини, наведені вище, православне духовенство протягом всього періоду, що розглядається, в справах хрещення євреїв докладало чималих зусиль, аби прискорити цю процедуру. Особливо це стосується духовенства парафіяльного.

Можливості для цього залишало саме законодавство, яке дозволяло в деяких випадках здійснювати хрещення без отримання відповідної згоди від керівництва. 29 липня 1806 р. священиком Василем Светайловим була хрещена єврейка з

чотирирічною донькою, про що духовне правління довідалось як про факт, що вже відбувся. Законною підставою для таких дій священника була хвороба жінки [2.-Спр.660]. Тяжка ж хвороба єврейки Катьки була названа священником Михайлою Штенькою однією з причин того, що він 13 грудня 1808 р. хрестив цю жінку «без попередньої про те тому Херсонському духовному правлінню доповіді» [2.-Спр.752.-Арк.1]. 13 березня 1823 р. священник кам'янської Святоуспенської церкви Стефан Педков звернувся до духовного правління з проханням дозволити хрестити хвору Диньку Цейтліну. В цьому ж рапорті Педков повідомляв, що вже хрестив без попереднього погодження, «через одержимість їх через тутешній клімат хворобою» двох доньок Диньки. Оскільки нижній земський суд досить довго не надсилав свідоцтво про відсутність перешкод, Херсонське духовне правління лише 27 вересня видало дозвіл на хрещення Диньки Цейтліної. Але у рапорті від 17 жовтня Педков повідомив правління: «Колишня єврейка Динька після вивчення коротких молитов і символа, равно ж і в наставленні в догматах православної віри з причин тяжкої хвороби, через помічені різні помисли, що їй зустрілись, щоб не позбавилась наміру обраного в православ'я до християнської віри, по переконанню проханням кам'янських поселян через хворобу хрещена цього проку 25-го березня» [2.-Спр.1475.-Арк.7-7 зв.].

Парафіяльні священники бачили можливі перешкоди, які могли призвести до відмови іновірців від наміру бути хрещеними, тому звертались до свого керівництва з проханням прискорити розгляд справи. Вже згаданий священник Стефан Наумов просив духовне правління скоріше дати дозвіл йому чи іншій духовній особі на хрещення Іцка Пешка. Священник пояснював, що через неврожай Пешк був звільнений на 4 місяці із єврейської колонії на заробіток в Миколаїв та Одесу, а оскільки відведений термін завершувався, то по поверненню до колонії Іцка міг зустріти перешкоди в реалізації наміру змінити віру [2.-Спр.1689.-Арк.1].

Зафіксовані і випадки порушення священниками встановлених на випадок хрещення правил. В 1825 р. херсонський 3-ї гільдії купець Самуїл Бертензон скаржився єпархіальному керівництву на незаконні дії духовних осіб. Згідно із скаргою, священник Глобачев, побачивши засмученого сина Самуїла Файтеля, дав йому гроші і умовив змінити віру, після чого негайно відвів до поліції. Там хлопця протримали до наступного дня, звідки із жандармами доставили у церкву, де протоієрей Павловський, не питаючи Файтеля про причини, які спонукали його прийняти рішення про зміну віри, хрестив його. Незважаючи на законність скарги Бертензона, який вимагав покарати винних і повернути йому сина, Катеринославська духовна консисторія, виконуючи резолюцію єпископа Феофіла, визначила: «Хоча священнику Димитрію Глобачеву і протоієрею Павловському і не належало таким поспішним чином приєднувати прохача єврея Бертензона сина Файтеля до православної грекоросійського сповідання віри тим більше, що раніше належало б наставити його в догматах її і навчити кільком молитвам, щоб він через незнання віри і правил її, не міг, через малолітство своє, завагатись і зробитись відступником від християнської церкви; але оскільки повернення таких, які поступають з різних релігій людей в православну грекоросійського сповідання віру є таким, що суперечить правилам її, зазначеним святого євангеліста Матфея глави 18-ї у вірші 6-у і в посланні Святого Апостола Павла євреям глави 6-ї у вірші 4-у, 5-у, 6-у, да в указі 1724 року серпня 28-го дня, для того прохачу Бертензону в проханні його про повернення йому хрещеного сина його Файтеля відмовити» [2.-Спр.1647.-Арк.5 зв., 26]. Коли ж згаданий купець звернувся до Херсонського духовного правління з проханням видати йому копії з цієї справи для представлення їх Святішому Синоду і міністру іноземних сповідань, духовне правління, не видаючи документів, передало це прохання на розгляд Катеринославської духовної консисторії. Остання наказала: «Прохачу євреїну Бертензону в цьому проханні його

відмовити, на тій підставі, на якій відмовлено йому в задоволенні по проханню його про повернення сина його Файтеля після хрещення його» [2.-Спр.1647.-Арк.14].

Не були сприйняті і протести Марка Топуза, який в 1829 р. скаржився на те, що в Херсонському духовному правлінні тримають і не хочуть йому показати сина Гершку. Останній був хрещений невдовзі після цього [2.-Спр.1756].

Як священики, так і духовне правління навіть обходили деякі розпорядження, щоб скоріше завершити справу хрещення. Коли 7 травня 1829 р. Херсонське духовне правління доручило настоятелю херсонського Катерининського собору Тertiцькому хрестити єврея Лейбу Гершковича і доставило останнього до собору, священик доповів: «Але як він, Гершкович, перше, не перебуває на службі, але в цивільному стані, а тому більше підлягає парафіяльним церквам; друге, від виконуючого обов'язки обер священика...дано розпорядження про хрещення євреїв доповідати передусім йому, г. Обер-священику, і чекати дозволу, який має послідувати протягом чималого часу, за який євреї неодмінно вживуть заходи (а може бути і насильство) на відвернення прийнятого Лейбою Гершковичем наміру, і за яким мати нагляд я не маю способів; духовне ж правління як маємо на увазі і владу і більше засобів для скорішого завершення такого хрещення, тому прописаний єврей Лейба Гершкович з тим же унтер-офіцером повертається в духовне правління». З огляду на це в той же день правління дало розпорядження іншій особі хрестити Лейбу, що і було виконано [2.-Спр.1755].

На незаконні дії духовенства в справі хрещення Йоськи Хитрика скаржилась в 1830 р. катеринославська контора іноземних поселенців. Порушення полягало в тому, що про намір єврея змінити віру не було доведено до відома його керівництва [2.-Спр.1758.-Арк.9-9 зв.].

В 1835 р. було припущено порушення процедури отримання дозволу на хрещення Нусіма Фельдштейна. З цього приводу рішення архієпископа було таким: «Коли вже єврей Нусім Фельдштейн, нині Олександр, освічений святим во Христа хрещенням, то йому, Олександру (в євреях Нусіму), і залишитись в благополучному стані православного християнина. Де належить його новохрещеним і відмітити. Але що управляючий Бізюковим монастирем ієромонах Інокентій та Г.г. справник херсонський і поліцмейстер Бериславський відступили від законної на ці випадки форми, це їм вказати, ієромонаху Інокентію безпосередньо від консисторії, а про чиновників повідомити кому вони підлягають» [1.-Спр.34.-Арк.71 зв.-72].

В 1841 р. розглядалась справа про хрещення двох євреїв священиком Герасимом Куріловим. Порушивши існуючий порядок, священик здійснив цей обряд, не отримавши дозволу духовного керівництва. Сам Курілов виправдовувався таким чином: «Євреїв двох я хрестив, дивлячись по сутності доброї і непорочної справи, бачачи їх кожен раз особисто, що вони люди чесні і добропорядні і працюватимуть і нічим нікому не винні. Указу я такого, що існував в 1839 р. на такий випадок не пригадав, а тому ненавмисно пропустив його поза увагою. Керувався я останнім указом, що був даний нам в минулому 1840 році, в якому саме сказано нам, як треба вчиняти при приєднанні людей інших вір до грекоросійської східної церкви; дотримувався також і інших в закон нам даних правил Поліцейського Статуту т.14 про попередження і переслідування злочинів параграфа 17, де також сказано: «Бажаючим приєднатись до віри православної ніхто ні під яким видом не повинен перешкоджати у виконанні цього бажання». А що я до дозволу мого Архієпископа поспішив таку ревну по вірі нашої священика справу здійснити, з причтом моїм, то тому наводжу головні причини: 1-е, трьохмісячне очікування моє на мій рапорт дозволу, і як мій рапорт через велику відстань від Херсону посланий при нагоді і через чужі руки і сумнівався в тому, що він не дійшов до того місця. 2-е, сильне нав'язування і хвилювання жидів, вони через спритність їхню, довідавшись про таке їх [бажання], всі засоби вжили, щоб їх повернути і не допустити в християнську віру,

коли вдень і вночі намагались їх відшукати, але не встигали, і коли я їх хрестив, то тим все припинилось і замовкло. Може бути, що я що небудь не так зрозумів і не так як треба розтлумачив вищеписані правила (від чого Боже мене боронь!), то в такому [випадку] за помилкове моє нерозуміння в тому прошу покійно розсудливе моє керівництво зробити мені людинолюбиву поблажливість” [2.-Спр.1954.-Арк.6-6 зв.]. Архієпископ Гавриїл наклав по цьому резолюцію: “Євреїв новохрещених вважати православними. Оскільки ж священник Курілов у цьому випадку відійшов від законної форми, то зробити йому суворе зауваження” [2.-Спр.1954.-Арк.10].

В 1842 р. з проханням про дозвіл хрестити єврейку, оминувши закріплену процедуру, звернувся до Херсонського духовного правління священник Григорій Ніценков. Посилаючись на те, що батько єврейки Бейли чинить різні перешкоди реалізації її наміру змінити віру, Ніценков просив правління звернутись за дозволом до єпархіального архієрея, щоб Бейла була екзаменована не в Херсоні, а на місці, через благочинного. Крім того, священник пропонував провести хрещення без “подальшого розголосу”. В цьому випадку архієпископ не став відступати від заведеного порядку, постановивши: “Предписати правлінню, щоб воно нових узаконень, крім тих, що є від нас, не вимагало. Просити земську поліцію, щоб вона прийняла під свій захист єврейку, якщо вона непохитна в своєму бажанні хрещення. А безгласно в цьому випадку вчинити ніяк не можна” [2.-Спр.1963.-Арк.5].

Як у вже згаданих вище випадках, так і в багатьох інших духовенство зверталось за допомогою до поліції, аби та забезпечила захист майбутніх ренегатів від тих, хто міг перешкодити хрещенню. Поліція доставляла євреїв до священника для наставлення, або ж і сама духовна особа приходила для цього в поліцію; поліцейські забезпечували безпеку тих осіб, яким погрожували у зв’язку з висловленням наміру прийняти православ’я. Більш того, в ряді випадків поліція навіть звільняла тих, хто утримувався нею, але потім заявив про намір хреститись. Зокрема, так трапилось із євреєм колонії Бобровий Кут Берком Орловим [2.-Спр.1917.-Арк.1]. Разом з тим, поліція значно пильніше, ніж парафіяльне духовенство, дотримувалась існуючих правових норм. Тому в справах про хрещення вона, з одного боку, керувалась необхідністю забезпечення положення, згідно з яким ніхто не мав права перешкоджати тим, хто висловлював намір прийняти православ’я, а з іншого, вимогою уникати хрещення осіб, які мали перешкоди для зміни віри. Саме тому поліція іноді фактично виступала ініціатором відкладення прийняття євреїв у православ’я. Зокрема, через те, що миколаївська міська поліція надіслала протоієрею Станиславському два відношення про єврейку Сурку, архієпископ Гавриїл постановив: “Коли єврейка неблагонадійна, то і хрещення її відкласти до того часу, коли виправить вона злохудищу свою душу” [1.-Спр.34.-Арк.156]. Поліція проявляла обережність і в ряді справ про хрещення малолітніх євреїв, оскільки, згідно із законодавством, в таких випадках необхідно було отримати згоду родичів. Зокрема, довідавшись про те, що захотіла змінити конфесію восьмирічна Фейча, херсонський поліцмейстер підполковник Жданко разом з приватним приставом Берко провели досить ретельну перевірку, оскільки підозрювали, що Фейчу “підмовили, приластили, ...і вірогідно дали цукерки, від чого вона бажає прийняти православну віру”. Через це майору Червинському було доручено в присутності сестри і зятя малолітньої єврейки розпитати останню, заставити її читати молитви тощо. Ця процедура була і своєрідним тиском на родичів Фейчі. Дівчинка наполягала на своїй рішучості в намірі хреститись, і не піддавалась на умовляння і сльози сестри. Справа завершилась тим, що згадані родичі підписали відмову від дівчинки, а, отже, ця перешкода для навернення була знята [2.-Спр.2038.-Арк.2]. З огляду на те, що траплялись випадки, коли в ході процедури отримання дозволу на хрещення євреї відмовлялись від свого наміру, поліції за дорученням духовної влади доводилось викликати і розпитувати таких осіб [2.-Спр.547; Спр.1757].

Ставлення світських установ до хрещення євреїв було неоднозначним. Фактично заохочувалась зміна віри іудеями, які проходили військову службу. Незважаючи на те, що іудеї, які йшли до збройних сил Російської імперії, не були зобов'язані приймати православ'я, хрещені євреї мали переваги перед своїми колишніми одновірцями [3.-С.107].

Що ж до установ, у віданні яких знаходилося економічне життя єврейських громад, зокрема, контори іноземних поселенців, то вони не були такими завзятими в підтримці хрещення своїх підлеглих. Справа в тому, що зміна віри могла стати причиною того, що ренегат не сплачував борг казни. Саме через прийняття православ'я не заплатив такий борг в розмірі 545 рублів вже згадуваний Йосель Хитрик, тому Катеринославська контора іноземних поселенців і виступила ініціатором розслідування хрещення, яке відбулось без узгодження з нею [2.-Спр.1758.-Арк.9-9 зв.].

Наприкінці зауважимо, що як на законодавчому, так і на рівні суспільної свідомості в період, що розглядається, прийняття іудеями православ'я не означало просту зміну віри. Ренегат фактично втрачав свою родину, якщо тільки та не хрестилась разом з ним. Він отримував нові права і мав інші обов'язки, ніж колишні його одновірці. Хрещений єврей отримував нове ім'я і прізвище, в деяких випадках беручи прізвище свого хрещеного, а в інших отримуючи прізвище, що походить від імені восприємника (як то хресник Павла ставав Павловим). Більш того. Оскільки в суспільній думці зазвичай поняття "єврей" та "іудей" були тотожними, при хрещенні людина так би мовити "переставала бути євреєм". Типовими формулюваннями, що вживались в діловодстві, були "колишній єврей", "колишня єврейка", "вивести з нації заблудних євреїв". Таким чином, в умовах, коли церква не була відокремлена від держави, хрещення євреїв як для світської, так і для духовної влади було питанням не тільки релігійним, але і економічним, соціальним.

Джерела та література

1. Державний архів Херсонської області (ДАХО). – Ф.198: Катеринославська духовна консисторія. – Оп.1.
2. ДАХО.-Ф.207: Херсонське духовне правління. – Оп.1.
3. Хонигсман Я.С., Найман А.Я. Евреи Украины (краткий очерк истории). – К., 1992. – Ч.І.

SUMMARY

The work deals with reconstruction of the procedure of getting an allowance to Christianize the Jews. The role of clerical authorities, police, military authorities, governments is studied. The special attention is paid to the activity of parish priests in the field of the increasing of the number of Christians.

М.В. Романюк

ЗЕМЛЕРОБСТВО В МЕНОНІТСЬКИХ КОЛОНІЯХ ПІВДНЯ УКРАЇНИ (перша половина ХІХ ст.)

Протягом ХІХ ст. Південна Україна була одним з найбільш економічно розвинених регіонів Російської імперії. Свою роль у розвитку регіону відіграли меноніти – сектанти-анабаптисти, які прибули до Південної України з Пруссії наприкінці ХVІІІ – в першій половині ХІХ ст. На території півдня України вони проживали у Хортицькому та Молочанському округах, які знаходилися відповідно на території Катеринославської губернії та Таврійської губерній.